

Аманалиев У.О.

**БАЖЫ ЧЕК АРАСЫ АРКЫЛУУ ӨТҮҮЧҮ ТОВАРЛАРГА САЛЫКТАРДЫ
ТӨЛӨӨ БОЮНЧА МИЛДЕТТЕНМЕЛЕРДИН АТКАРЫЛЫШЫ**

Аманалиев У.О.

**ИСПОЛНЕНИЕ ОБЯЗАТЕЛЬСТВ ПО УПЛАТЕ НАЛОГОВ ТОВАРОВ,
ПЕРЕМЕЩАЕМЫХ ЧЕРЕЗ ТАМОЖЕННУЮ ГРАНИЦУ**

U.O. Amanaliev

TAXATION OF GOODS CROSSING CUSTOMS BORDER

УДК: 347/85:77.5

Автор, макалада бажы органдары тарабынан салыктарды төлөөдө аткарылуучу ыйгарым укуктарын жана салыктарды жыйноо тартиби тууралуу изилдөөлөрүн жүргүзгөн.

The author of this article made a research concerning liabilities of customs authorities in the process of tax payment and taxation scheme.

Салыктык укук мамилелер чөйрөсүндө бажы органдары жана салык мыйзамдарына ылайык Кыргыз Республикасынын бажы чек арасы аркылуу товарларды алып өтүүдө бюджетке салыктарды алууну ишке ашырат. Мындай мамилелер Кыргыз Республикасынын бажы аймагы аркылуу өтүчү торварлардан жана транспорт каражаттарынан алынуучу конкреттүү салыктардын төлөмдөрүн төлөтүү менен байланыштуу. Мисалы кошумча нарк салыгы жана акциздик салык.

Белгилеп кетүүчү нерсе Кыргыз Республикасынын Салык кодексинин ченемдери товарлардын жана транспорт каражаттарын бажы чек арасы аркылуу өткөрүүдө, бажы төлөмдөрүн белгилөөдө, киргизүүдө, алууда, бажы эрежелерин бузгандыгы үчүн жоопкерчиликке тартуу жана бажы органдарынын жана алардын кызмат адамдарынын актыларына, аракеттерине (аракетсиздигине) даттануу чөйрөсүндө мамилелерди жөнгө салуу учурунда колдонулат. Бирок жогорудагы мамилелер салык мыйзамында түздөн-түз көрсөтүлгөн ченемдердин негизинде гана колдонулат (Кыргыз Республикасынын Салык кодекси 52-беренеси) калган учурлардагы мамилелер Кыргыз Республикасынын бажы мыйзамы менен жөнгө салынат. Башкача айтканда, салык болуп саналган бажы төлөмдөрүн белгилөө, киргизүү, алуу боюнча мамилелерге карата бажы мыйзамдарынын Кыргыз Республикасынын салык мыйзамдары менен жөнгө салынбаган бөлүгү колдонулат.

Кыргыз Республикасынын Салык кодексинин 52-беренесинин талабына ылайык бажы органдары бажы жана салык мыйзамдарына ылайык Кыргыз Республикасынын бажы чек арасы аркылуу товарларды алып өтүүдө бюджетке салыктарды алуу сыяктуу укуктарга ээ. Мындай ыйгарым укуктар бажы органдарынын кызмат адамдары тарабынан ишке ашырылат. Өздөрүнүн ишкердик жана моралдык сапаттары, билим деңгээли жана саламаттык абалы боюнча Кыргыз Республика-

сынын бажы органдарына жүктөлгөн милдеттерди аткарууга жөндөмдүү болгон, чет мамлекеттин жарандыгы жок Кыргыз Республикасынын жарандары гана бажы органдарынын кызмат адамдары деп саналат.

Бажы органдарынын кызматкерлери төмөндөгүлөргө укуктуу:

- иштеген кызматы боюнча өздөрүнүн укуктарын жана милдеттерин аныктаган документтер, бажы органдарында кызмат өтөөнүн кызмат боюнча көтөрүлүүгө көмөк көрсөтө турган сапатына баа берүү критерийлери менен таанышууга, ошондой эле кызматтык милдеттерин аткаруу үчүн зарыл болгон уюштуруу-техникалык шарттарга;

- кызматтык милдетин аткаруу үчүн зарыл болгон маалыматтарды жана материалдарды белгиленген тартибинде алууга;

- кызматтык милдеттерин аткаруу үчүн менчигинин таризине карабастан уюмдарга барууга;

- өзүнүн кызматтык милдеттерине ылайык чечим кабыл алууга жана чечимдерди даярдоого ка-тышууга;

- бажы органында бош кызматты ээлөөгө өз демилгеси боюнча сынакка катышууга ж. б.

Бажы органы бажы чек арасы аркылуу өтүүчү товарлардан салык төлөмдөрүн төлөтүү үчүн контроль жүргүзүүдө төмөндөгүдөй ыйгарым укуктарга ээ:

Бажы чек арасы аркылуу өтүүчү товарларга салыктарды төлөө боюнча милдеттенмелерди аткартап

Бажы төлөмдөрү белгиленген мөөнөттө төлөнбөгөн же толук эмес төлөнгөн учурда бажы органдары Кыргыз Республикасынын Бажы кодексинин 259-беренесинде аныкталган тартипте бажы төлөмдөрүн мажбурлап өндүрүп алат. Бажы төлөмдөрүн мажбурлап өндүрүү чаралары колдонулганга чейин Бажы кодексинин 261-беренесине ылайык бажы органдары төлөмдөрдү төлөө боюнча жоопкерчиликтүү жакка бажы төлөмдөрүнүн белгиленген мөөнөттө төлөнбөгөн суммасы тууралуу, ошондой эле бажы төлөмдөрүнүн төлөнбөгөн же кошумча эсептелинген суммасын, туумду жана (же) пайыздарды бул талапта белгиленген мөөнөттө төлөө милдети жөнүндө төлөөчүгө жазуу жүзүндө билдирме жиберет. Талапта бажы төлөмдөрүнүн төлөнүүгө тийиш болгон суммасы, талап коюлган учурга карата эсептелген туумдун, өлчөмү, Бажы кодексине ылайык бажы төлөм-

дөрүн төлөөнүн мөөнөтү талапты аткаруунун мөөнөтү жөнүндө, ошондой эле бажы төлөмдөрүн мажбурлап өндүрүп алуу жана төлөөчү талашы аткарбаганда колдонуда турган аларды өндүрүп алууну камсыз кылуу боюнча чаралар тууралуу жана талап коюунун негиздери жөнүндө маалыматтар камтылат.

Бажы төлөмдөрүн төлөө жөнүндө талап бажы төлөмдөрүн төлөбөй коюунун же толук төлөбөй коюунун фактысы табылган күндөн тартып 15 күндөн кечиктирилбестен төлөөчүгө жөнөтүлүүгө тийиш.

Бажы төлөмдөрүн төлөө жөнүндө талапты аткаруу мөөнөтү кеминде 10 жумушчу күндү түзөт жана талап алынган күндөн тартып 30 күндөн ашпайт. Талап уюмдун жетекчисине же башка ыйгарым укуктуу өкүлүнө же жеке жакка жеке кол койдуруу же талап алынгандыгынын фактысын жана датасын тастыктаган башкача ыкма менен берилүүгө тийиш. Эгерде көрсөтүлгөн адамдар талапты алуудан баш тартса, ал тапшырык кат менен почта аркылуу жөнөтүлөт. Талап тапшырык катты бергендиги жөнүндө ыйгарым укуктуу мамлекеттик органдын кабарламасы алынаары менен алынды деп эсептелинет.

Бажы төлөмдөрүн мажбурлап өндүрүп алуу төмөнкүдөй учурларда жүргүзүлбөйт:

- эгерде бажы төлөмдөрүн төлөө жөнүндө талап (КР Бажы кодекси 261-беренеси) аларды төлөө мөөнөтү аяктаган күндөн тартып же Бажы кодекске ылайык бажы төлөмдөрүн төлөөгө жактын милдеттерин пайда кылган окуя болгон күндөн тартып үч жылдын ичинде коюлбаса;

- эгерде бир бажы декларациясында көрсөтүлгөн товарлар же бир алуучунун дарегине бир эле убакта бир эле жиберүүчү тарабынан жиберилген товарлар жагынан бажы төлөмдөрүнүн төлөнбөгөн суммаларынын өлчөмү 3500 сомдон аз болсо.

Бажы төлөмдөрү белгиленген мөөнөттө төлөнбөгөндө (убактысы өтүп кеткенде) туум төлөнөт.

Бажы кодексинин 260-беренесинин 2-4-бөлүмдөрүндө каралган учурларды кошпогондо, бажы төлөмдөрүн төлөө убактысы өтүп кетшинин ар бир календардык күнү үчүн бажы төлөмдөрүн төлөө мөөнөтү аяктаган күндөн кийинки күндөн тартып бажы төлөмдөрүн төлөө боюнча милдеттер аткарылган күн боюнча же кийинкиге калтырууну же бөлүп-бөлүп төлөөнү берүү жөнүндө чечим кабыл алынган күндү кошкондо төлөнбөгөн бажы төлөмдөрүнүн суммасынан 0,09 пайыз туум эсептелет.

Эгерде бажы төлөмдөрүнүн жана салыктарынын төлөнүшүнө жооптуу болгон жак төлөө мөөнөтү келгенде, же даттануу мөөнөтүнүн жүрүшүндө аларды төлөбөсө Кыргыз Республикасынын Бажы кодексинин 391-беренесине ылайык бажы органы бажы төлөмдөрү боюнча төлөнүүгө тийиш болгон карыздын суммасын мажбурлап өндүрүп берүү жөнүндөгү ишти же болбосо Кыргыз Республикасынын банкроттук (кудуретсиздик) жө-

нүндө Мыйзамына ылайык жооптуу жакты банкрот деп табуу талабын билдирген арызын сотко берет.

Бажы органдары бажы төлөмдөрү төлөнбөгөн товарлардын эсебинен, эгерде бул товарлар Бажы кодексинде белгиленген тартипке ылайык эркик жүгүртүү үчүн чыгарылбаган болсо, бажы төлөмдөрүн өндүрүп алууга укуктуу. Бажы төлөмдөрүн төлөө жөнүндө талапты жөнөтпөстөн бажы төлөмдөрү төлөнбөгөн товарларды өндүрүп аяууга төмөнкүдөй учурларда гана жол берилет, эгерде бажы төлөмдөрүн төлөө үчүн жооптуу жакты бажы органдары таппаса.

Бажы төлөмдөрүн төлөө жөнүндө талап аткарылбаган учурларда бажы органдары төлөнүүгө тийиш болгон бажы төлөмдөрүн талап кылынбаган депозиттин чыгашаланбаган калдыгынын эсебинен же төлөөчүнүн башка мүлкүнүн эсебинен өндүрүп алууга укуктуу. Депозиттин суммасынан өндүрүп алуу бул каражаттар бажы органынын эсебинде сакталган мөөнөттүн ичинде Бажы кодексинин 269-беренесинин 1-бөлүгүнө ылайык бажы органынын начальнигинин же анын орун басарынын чечими боюнча жүргүзүлөт. Депозиттин эсебинен бажы төлөмдөрүнүн суммаларын өндүрүп алуу жөнүндө бажы органы бул каражаттарды ушул органдын эсебине салган жакка өндүрүп алгандан кийин үч жумуш күнүнүн ичинде жазуу жүзүндө бидирет.

Бажы төлөмдөрү катары иш жүзүндө төлөнгөн же өндүрүп алынган, өлчөмү Кыргыз Республикасынын салык жана бажы мыйзамдарына ылайык төлөнүүгө тийиш болгон суммадан ашкан акча каражаттарынын суммасы ашыкча төлөнгөн же ашыкча өндүрүп алынган бажы төлөмдөрүнүн суммасы Кыргыз Республикасынын Бажы кодексинде көрсөтүлгөн тартип боюнча кайра кайтарылат.

Бажы чек арасы аркылуу өтүүчү товарларга салыктарды төлөө боюнча милдеттенмелерди аткарууда төлөө мөөнөтүнүн өзгөрүшү, Кыргыз Республикасынын Бажы кодексинин 245-беренесине ылайык ыйгарым укуктуу мамлекеттик орган бажы төлөмдөрүн төлөөчүнүн арызы боюнча бажы төлөмдөрүн төлөөнүн мөөнөтүн өзгөртө алат.

Бажы төлөмдөрүн төлөөнүн мөөнөтүн өзгөртүү кийинкиге калтыруу же бөлүп-бөлүп төлөө Кыргыз Республикасынын Салык кодексинин 35-бөлүмү боюнча жөнгө салынат.

Бажы төлөмдөрүн төлөөнү кийинкиге калтыруу же бөлүп-бөлүп төлөө бажы төлөмдөрүн төлөөчүгө төмөнкүдөй негиздердин жок дегенде бири болгон учурда берилет:

- бул жакка жаратылыш кырсыгынын, технологиялык кыйроонун же күч жетпес тоскоолдуктардын дагы башка жагдайларынын кесепетинен чыгым келтиргенде;

- бул жакка мамлекеттик бюджеттен каржылоону же бул жак аткарган мамлекеттик акы төлөөнү создуктурганда;

- эгерде бажы чеоарасы аркылуу алып өтүүчү товарлар тез бузулуучу товар болуп саналса;

- жак өкмөттөр аралык жөнөтүүлөрдү жүзөгө ашырганда.

Кийинкиге калтырууну же бөлүп төлөөнү көздөгөн жакка карата:

- Кыргыз Республикасынын салык же бажы мыйзамдарын бузууга байланыштуу кылмыш белгиси боюнча жазык же административдик иш козголгон болсо;

- банкроттук жол-жобосу козголгон болсо, мындай жактарга бажы төлөмдөрүн кийинкиге калтыруу же бөлүп төлөө мүмкүнчүлүгү берилбейт. Мындай жагдайлар болгондо кийинкиге калтырууну же бөлүп-бөлүп төлөөнү берүү жөнүндө чечим чыгарылышы мүмкүн эмес. Ал эми чыгарылган чечим алып салынууга тийиш. Арыз берген жак кийинкиге калтырууну же бөлүп төлөөнү алуу тууралуу үч жумушчу күндүн ичинде жазуу жүзүндө кабарланат, Бажы чек арасы аркылуу өтүүчү товарларга салык төлөмдөрүн төлөөнү аткарууну камсыз кылуунун ыкмаларын колдонуу. Тагыраак айтканда бажы төлөмдөрүн төлөө төмөнкүдөй ыкмалар менен камсыз кылат:

- товарлардын жана башка мүлктүн күрөөсү менен;

- банктык кепилдик менен;

- бажы органынын эсебине акча каражаттарын салуу (депозит) менен;

- кепилдик менен;

- камсыздандыруу келишими менен.

Бажы төлөмдөрүн төлөөнү камсыз кылуу жогоруда көрсөтүлгөн кандай ыкма менен болбосун жүргүзүлөт, ушундай ыкма ишенимдүү бажы органы тарабынан аткарылат.

Бажы контролун жүргүзүү тармагындагы ыйгарым укуктары

Бажы органдары тарабынан бажы контролу төмөндөгүлөргө карата жүргүзүлөт:

- бажы чек арасы аркылуу алып өтүлүүчү товарлар жана транспорттук каражаттарына;

- бажы органдарына берүү Бажы кодексинде каралган товарлар жана транспорт каражаттары жөнүндөгү маалыматтарды камтыган документтерге;

- бажы брокери, бажы жүктөрүн ташуучу катарындагы жактардын, убактылуу сактоо кампаларынын, бажы кампаларынын, алымсыз соода кылуучу дүкөндөрдүн ээлеринин ишине;

- товарларды пайдаланууга жана тескөөгө белгиленген чектөөлөрдү сактоого;

- бажы төлөмдөрүн эсептөөгө жана төлөөгө.

Бажы контролунун формалары болуп төмөнкүлөр саналат:

- документтерди жана маалыматтарды текшерүү;

- оозеки сурап билүү;

- түшүндүрмөлөрдү алуу;

- товарларды жана транспорттук каражаттарды кароо;

- бажылык жеткире кароо;

- жеке жеткире кароо;

- Кыргыз Республикасынын колдонулуп жаткан мыйзамдарында каралган учурларда товарларга атайын маркалар менек маркировкалоо же аларга идентификациялык белгилерди коюу;

- аудит ыкмаларын пайдалануу менен бажы контролун жүргүзүү;

- товарларды эсепке алуу.

Бажы органдары документтердин аныктыгын жана аларда камтылган маалыматтардын тактыгын аныктоо максатында Бажы кодексине ылайык товарларды жана транспорттук каражаттарды бажы жагынан жол-жоболоштурууда берилген документтерди жана маалыматтарды текшерет.

Бажы жагынан жол-жоболоштуруу жүргүзүлгөндө бажы органдарына берилген маалыматтардын ишенимдүүлүгүн текшерүү аларды башка булактардан алынган маалымат менен салыштыруу, атайын бажы статистикасынын маалыматтарын талдоо, программалык каражаттарын пайдалануу менен маалыматтарды иштетүү жолу менен, ошондой эле Кыргыз Республикасынын мыйзамдары тыюу салбаган башка ыкмалар менен жүргүзүлөт.

Бажы жагынан жол-жоболоштурууда бажы органы бажы декларациясында, берилген документтерде камтылган маалыматтарды текшерүү максатында жана дагы башка бажы максаттарында кошумча документтерди жана маалыматтарды суратууга укуктуу. Мындай документтерди жана маалыматтарды бажы органы жазуу жүзүндө суратат жана аларды берүү үчүн жетиштүү болгон мөөнөттү белгилейт.

Бажы чек арасы аркылуу өтүүчү товарларды жана транспорттук каражаттарды бажы жагынан жол-жоболоштуруу жүргүзгөндө алдын ала жана дагы башка бажы ишин жүргүзүүдө бажы органдарынын кызматкерлери ушундай товарлар жана транспорт каражаттары жагынан ыйгарым укуктарга ээ болгон уюмдардын өкүлү болуп саналган жеке жактарды, ошондой эле жактарды көрсөтүлгөн жактарга жазуу жүзүндөгү түшүндүрмөлөрдү жол-жоболоштурбастан оозеки сурап билип өткөрүүгө укуктуу.

Түшүндүрмөлөрдү алуу - бажы органдарынын кызматкери тарабынан товарларды алып өтүүчү жактардан, декларанттардан жана бажы контролун жүзөгө ашыруу үчүн мааниси бар кырдаалдар жөнүндө маалыматы бар башка жактардан зарыл маалыматты алышы.

Бажы органынын кызматкерлери тарабынан товарлардын жана транспорттук каражаттардын, анын ичинде эл-аралык почта жиберүүлөрүн, жеке жактардын жүгүнүн каралышы жана аларды бажы жагындагы жеткире кароо бажы контролдугу астындагы товарлардын мүнөзү, түбү, абалы, саны жөнүндө, товарларда, транспорттук каражаттарда жана алардын жүк салынуучу жайларында бажы пломбаларынын, мөөрлөрүнүн жана башкалар басылган идентификациялоо каражаттарынын бар экендиги жөнүндөгү маалыматтардын тастыктоосун алуу максатында жүргүзүлөт. Товарларды жана транспорттук каражаттарды кароонун

жыйынтыктары боюнча товарлар жана транспорттук каражаттар жөнүндө маалыматтар билдирилген маалыматтарга жана көрсөтүлгөн документтерге туура келбегендиги, товарлардын жана транспорт каражаттарынын бүтүндүгүнүн же товарлардын бузулгандыгын көрсөтүүчү сырткы белгилеринин бүлүнгөнү аныкталганда, кароону жүргүзгөн бажы органынын кызматкери тарабынан Кыргыз Республикасынын Өкмөтү бекитүүчү формада акт түзүлөт. Актынын экинчи нускасы, кароонун жыйынтыктары менен товарларга жана (же) транспорттук каражаттарга карата ыйгарым укуктарга ээ болгон жакка тапшырылат.

Жеке жеткире кароо бажы контролунун өзгөчө формасы катары Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик чек арасы аркылуу өтүп баратканда жана бажы контролунун зонасында же эл аралык каттоо үчүн ачык аэропорттун транзит зонасында турган жеке жак тиешелүү түрдө Кыргыз Республикасынын бажы аймагына ташып келүүгө тыюу салынган же бул аймактан ташып чыгууга тыюу салынган, же Бажы Кодексиндеги белгиленген тартипти бузуу менен алып өтүп бараткан товарларды өзүнүн жанына катып алды жана чыгарбай жатат деп болжолдоого негиздер болгондо бажы органынын начальнигинин же аны алмаштырган адамдын чечими боюнча жасалышы мүмкүн.

Кыргыз Республикасынын ченемдик укуктук актыларында каралган учурларда бажы контролун бажы органдары товарлардагы (же алардын таңгагындагы) атайын маркаларды, идентификациялык белгилерди же аларды Кыргыз Республикасынын бажы аймагына ташып келүүнүн мыйзамдуулугун тастыктоо үчүн пайдаланылуучу товарларды белгилөөнүн дагы башка ыкмаларынын бар же жоктугун текшерүү жолу менен жүргүзүлөт. Товарлардагы атайын маркалардын, идентификациялык белгилердин же товарларды белгилөөнүн дагы башка ыкмаларынын жок болушу, эгерде мындай товарлары табылган жак же башка таламдаш жак андай эместигин далилдей албаса, бажы жагынан жол-жоболоштурууну жүргүзбөстөн жана товарларды чыгарбастан товарларды Кыргыз Республикасынын бажы аймагына ташып келүү фактысынын тастыкталышы катары каралат.

Бажы органдары тобокелдикти башкаруунун тутумунун принциптерин колдонуп аудит ыкмаларын пайдалануу менен бажы контролун жүргүзөт.

Аудит ыкмаларын пайдалануу менен жүргүзүлүүчү бажы контролу ыйгарым укуктуу мамлекеттик органдын жетекчисинин же аудит өткөрүлө турган адамга түп нускасы берилген, ыйгарым укуктуу мамлекеттик орган тарабынан берилген жазма буйруктун негизинде аны алмаштырган жактын жазуу жүзүндөгү чечими менен өткөрүлөт.

Аудит ыкмаларын пайдалануу менен жүргүзүлүүчү бажы контролу өткөргөн учурда бажы органдары өз компетенциясынын чектеринде маалыматты коргоо боюнча Кыргыз Республикасынын мыйзамдарынын талаптарын эске алуу менен текшерилип жаткан жактын автоматташтырылган маалымат тутумдарынын базаларына жана маалымат банктарына кирүү мүмкүнчүлүгүн алууга укуктуу. Аудит ыкмаларын колдонуу менен бажы контролун жүргүзүү жылына бир жолу жана аны өткөрүүгө керек болгон, отуз жумуш күнүнөн ашпаган минималдуу убакыпта өткөрүлүшү керек. Аудит ыкмаларын колдонуу менен бажы контролун жүргүзүүнүн мөөнөтү адамга документтерди көрсөтүү жөнүндө талапты берген учурдун ортосу менен бажы органынын суроо-талаптары боюнча маалыматтарды жана документтерди алган учурда токтото турат. Аудит ыкмасын колдонуу менен бажы контролун жүргүзүү текшерилип жаткан адамдын өндүрүштүк же коммерциялык иш-аракеттерин жүргүзүүгө тоскоол болбошу керек.

Шарттуу чыгарылган товарларды камсыз кылуу максаттарында, ошондой эле ташып келүү же ташып чыгуу учурунда жана дагы башка бажы максаттары үчүн квота (анын ичинде тарифтик) белгиленген товарларга контролду бажы органдары бажы чек арасы аркылуу алынып өтүүчү товарлардын жана транспорттук каражаттардын эсебин алат.

Демек бажы контролунда Кыргыз Республикасынын Бажы мыйзамдарында белгиленгендей салык контролуна караганда бажы органдары тарабынан кеңирирээк шарттагы иш аракеттер жасалат.

Бажы төлөмдөрүн төлөөдө милдеттенмелерди толук аткарганандыгы үчүн жоопкерчиликтерди колдонуу укугу.

Бажы органдары бажы чек арасы аркылуу өтүүчү товарларга салыктарды жана төлөмдөрдү өз убагында төлөбөгөндөргө карата Кыргыз Республикасынын мыйзамдарына ылайык административдик укук бузуу жөнүндөгү иштерди карайт.

Рецензент: д.ю.н., профессор Молдоев Э.Э.